

AHA M BU NONSO

Chinedum E. Ofomata

MAKA ONYE DERE AKWUKWÓ A

Chinedum Ezechiel Ofonata bu onye Ógbunka nke di n'ekpu ochichi imo obodo Orumba, nke di na State Anambra. Chinedum E. Ofonata ederla akwukwu karri; ijiere n'omaga n'Uzozosa Igbo, Anasi Igbo na Iwa Idanai (Agyemag). O by site n'ike e Igwe n'Anzio Igbo, n'Umuduru Igbo na Iwa Onnuzala Igbo n'igboekwu "College of Education, Eha-Anufi" kpatara umuakwukwo nile n'eplakwukwu abu mgbe u na-aga akwukwu abu jiri jikoz aka eme were chie ya IGWE nke ulosukwido abo (Igwe, College of Education, Eha-Anufi). O bijkwa ya by ocyesi iziti ndị Otu Nze Na Ozo nke okwukwiro abu (First President, Prestigious Nze Club, College of Education, Eha-Anufi).

Chinedum E. Ofonata galowora akwukwu na Mahadun nke Nigeria di na Nsuka (University of Nigeria, Nsukka) che e mere she onyinye banyere IGBO LINGUISTICS. Ka e gachas akwukwu na Mahadun nke Nigeria, e tutekwara eribebi-ego na nwere inimta IGBO LINGUISTICS. Chinedum E. Ofonata byikwa enye n'ime n'dị Okogwu maitere OTU NZE NA OZO n'igboekwu di elu ga (High Institutions) na kwa Mahadun ga (Universities) inweze n'ime n'igboekwu.

AHA M BU NONSO

Nonso bu ezigbo nwatakiri. Ndu ya abughi ndu nsogbu. O bu nwatakiri e ji idī ocha wee mara.

Mano o nwere ihe ụmuakwukwo Nonso ha na ndi nkuzi ha ji wee mara Nonso. Ihe ndi ahu ha jiri mara Nonso bukwa ihe ndi natobicha ha isi n'ebi Nonso no.

Guo akwukwó a bù AHA M BU NONSO ka i mata ije Nonso n'uløakwukwo ha.

ISBN: 978-8116-39-6

FORMAT PUBLISHERS (NIG.) LTD.
(Publishers of Ifeaf Text Books)
84 Obiagu Road
P. O. Box 129
Enugu, Enugu State
Tel: 042 214821, 0803359276
WWW.FORMATPUBLISHERS.COM

AHA M BU NQNSO

Chinedum E. Ofomata

FORMAT PUBLISHERS (NIG) LTD

(Publishers of Ideal Textbooks)

84 Obiagu Road
P. O. Box 729, Enugu
Enugu State, Nigeria.
Phone: 08033393296

E-mail: formatpublishers30@gmail.com

Published By:
FORMAT PUBLISHERS (NIG) LTD
(Publishers of Ideal Textbooks)
84 Obiagu Road
P.O.Box 729, Enugu
Enugu State, Nigeria
Phone: 08033393296

Branch Office
6 Orogbo Street
Behind Nitel/Nipost
Off Zik Avenue
Anambra State.

Mbiputa Nke Mbụ - **2009**

© Chinedum E. Ofomata

ISBN: 978 - 8116 - 39 - 6

O nweghi Onye, Ndị maqbụ Uloqrụ ọbụla nwere ike ikopirị n'udị n'udị ọbụla maqbụ biputa ihe ọbụla dị n'ime akwukwọ a na-ebughị uzọ nata onye dere ya maqbụ uloqrụ bipütara ya (**FORMAT PUBLISHERS (NIG) LTD**) ikike zuru oke.

OKWU MMALITE

Ndị Igbo sị na ọkukọ ọbuла ga-abụ oke ga-ebido n'eju. O kwesịrị ka mmadụ bido na nwata wee kwadowe onwe ya maka echị. Ọ bụ otu onye siri dozie ọnọdu ya ka ọnọdu ya ga-adị. Maka na ọ bụ ute onye zụtara ka ọ ga-edina na ya.

Nne na nna, marakwanụ na ọ bụ ozuzu e nyere nwata ka nwata ji eto. Nkuzi ọbuла e nyere nwatakịri na-edu ya na ndụ. Maka na ihe ọbuла maara nwata ahụ na-ahịa ya ahụ nhapụ ma o too.

'Onye ọbuла mịtara nwa zuo ya nke ọma. Maka na nwa a zụrụ nke ọma na-enye ọnụ. Nwatakịri ọbuла a na-enye ozuzu kwesikwara ka ọ na-anabata ozuzu a na-enye ya. N'ihi na

ozuzu a na-enye ya bu nduzi ka a na-eduzi ya maka echí. Onye a na-eduzi o were hapú inabata nduzi a na-enye ya matakwa na ofufu ya adíla nso.

Onye obula pütara ụwa malite gboo chọwa ụzo ndụ, ka ụwa were bata ya. Maka na onye ejighị obi ọcha were nọrọ n'ụwa, ụwa anụọ ya ka mmiri.

Chinedum E. Ofomata

Nne-na nna mütara ha na-ekele
Chukwu n'isi ha. Mana Nonso kacha
enye ha obi uto. Nke a bụ maka ụdịri
agwa Nonso na-akpa. N'ezie, Nonso
bu nwa ọma chọrọ ọnọdu ọma.

Nne na nna mürü Nonso na-
enwe obi ọcha ma ha na-ekiri Nonso.
Q bughikwa naanị nne na nna Nonso.
Umunwanne Nonso na-ejikwa ọnụ
were na-elele nwanne ha mgbe niile.
Nonso dikwu mma nkiri. O nweghi
onye hụrụ ya anaghị ekiri ya. O bụ
nwatakiri mara mma ma dikwa uto.
Uto Nonso dị bụ na o na-eme ihe uto.
Ihe uto ahụ o na-eme bụ omume ọma.
Omume ya na-atọ onye ọbụla uto.
Omume Nonso na-ajụ ahụ oyi.
N'agbanyeghi afọ ole o dị, anya ruru
ya ala. Ụdịri agwa Nonso na-akpa bụ
nke na-amasi onye ọbụla. O nweghi

ISI NKE ABUQ

Ka ndị mmadụ na-ekiri Nọnso, ka Nọnso na-ekirikwa ndị mmadụ. Otu ahụ ha si ele ya ka o sikwa ele ha. Kedụ ndị bụ ndị ahụ? Ndị na-ahụ ya ma na-ekiri ya. Mana ọ bughị mmadụ niile ka Nọnso na-ekiri. Nọnso na-ekiri naani onye dị mma nkiri. Onye na-adị Nọnso mma nkiri bụ onye na-akpa agwa ka ya. Onye anaghị ewe iwe. Onye na-enwe obi uto. Onye na-enwe ihu ọcha. Ụdịrị onye a ka Nọnso choro. Ma okenyé, ma nwata, onye Nọnso na-agakwu bụ onye na-eme ka o si eme. I dị ka Nọnso, Nọnso eruo gi nso

Mana i dighi ka Nonso, Nonso anotee
gi aka.

N'ezie, Nonso bu nwata. Ndù ya
bukwuazì ndù nwata. Tupu Nonso
anabata gi na ndù ya, i ga-egesi ya
na obi gi ghee oghe. I burù okenye,
i rute ebe Nonso nò i mee onwe gi ka
nwata ka Nonso wee ruo gi nso.
Mana i kechie onwe gi na ngwugwu,
Nonso anopù anopù were na-enyo gi.
Nwata obula na-abjawkute Nonso, ga-
egosikwa na o bu nwata. O meghì otu
ahù, Nonso eleghara ya anya ma
lewe anya ebe ndì di ka ya nò.

Nonso bukwa nwatakiri idì
ocha na-amasi. Nonso anaghì eru inyi.
O naghikwa achò ka o ruo inyi. N'ihi
mmasi Nonso nwere maka idì ocha,
umunne ya umunwanyì abuo ahù
anaghì achò ka aja detu ya n'ahu. Ha

na-agħu ya ahu mgbe niile. Ha na-eyinyekwa ya akwa dī ɔcha kwa mgbe, kwa mgbe. Nonso anaghij agba ɔkpa nkiti. Akpukpoukwu na-adij ya n'ɔkpa oge niile. N'ezie, Nonso bu nwata bekee. O maara eme bekee. O na-akwanyekwara bekee ügwù.

Onye ɔbula na-eru inyi abugħi maka Nonso. Onye yiri nkirinka akwa biakwute Nonso, Nonso anoqro ya n'akuku. Ndū Nonso adighi nkirinka. Nonso achogħikwa ihe dī nkirinka na ndu ya. O bürü na i ruo inyi were biakwute Nonso, omume o ga-emeso gi ga-erurirji gi n'ahu. I dī mma, Nonso amara gi. I marakwoo Nonso. Mana i dighi mma, Nonso amafee gi, mara onye dī mma no gi n'akuku. Onye na-eru inyi anaghikwa ejeru n'ebe o no. Maka onye ahu na-abjaktute ya, o

Nonso anaghị agba ọkpa nkịti. Akpụkpoukwụ na-adị
ya n'okpa oge niile. N'ezie, Nonso bụ nwata bekee.
Ọ maara eme bekee. Ọ na-akwanyekwara bekee ügwù.

na-akpumi akpumi, Nonsu anaghị eru
onye na-eru inyi, aka. Ndụ Nonsø
bukwa ndụ bekee.

ISI NKE ANO

N'ezie, Nonso bụ nwatakiri na-egwuri egwu nnukwu, mana ọ maara ihe nke ukwuu. Amamihe ya kariri afo ole ọ di. Uche ya na-adị n'ihe ọbula ọ na-eme. Umuntakiri ibe ya anaghị aghori ya. Kama ha ga-aghori ya, ọ *fuo nri. O riwe hap u nri.* ghoriya ha. Nonso na-akpachapụ anya n'ihe ọbula ọ na-eme. Ọ bụ nwatakiri na-akpachapụ ndu ya anya. Ọ naghi ebi ndu aghara. Maka na nwatakiri ọbula na-ebi ndu aghara na-aghasa aghasa. Ihe ọbula gbasara nghasa abughi maka Nonso.
ewetara ~~ya ozi yemaa am mma~~
Umuntakiri, ha na Nonso na-egwuri egwu, makwaara na Nonso abughi

Uđiri uche Nonso nwere bụ uche nwatakiri ji ebi n'ụwa. Nonso bụ nwatakiri maara mgbe chi jiri ma marakwa mgbe chi foro. A naghi echetara ya ihe dijri ya ọ ga-eme. Nonso maara ihe ọbula o kwesiri ime ma marakwa mgbe o kwesiri ime ya. N'ulọ ha, ọ na-eje ozi ruoro ya. Ọ hukwa ihe adighi mma, o dozie ya. Ọ gaghi edozinwu ya, ọ gwa ndị toro ya. Nonso bükwa nwatakiri anya ruru ala. Otu ahụ o si adị ọcha ka o sikwa ahụ na ebe ọ nō dī ọcha. Nonso abughi nwata na-akwasa ihe. Ọ bụ nwata na-akwazi ihe. Ọ naghi emebi ihe dī n'ulọ ha. Kama ọ na-enyere aka n'imezi ulọ ha.

Ozi ọbula e ziri Nonso. Nonso na-eji obi ọcha eje ya. Nonso bükwa nwatakiri na-achọ ka a na-ezi ya ozi.

Umunwanne ya na-eje ozi n'ulo ha,
Nonso ga-achoriri ka o soro ha rụwa ihe
ahụ ha na-arụ. Mana, naani ọru ha na-
acho ka Nonso soro ha rụo bụ ọru Nonso
ga-arunwu. Mana ha rụwa ọru nke
Nonso agaghị arunwu, ha agwa Nonso
ka ọ na-ekiri ihe ha na-eme maka na uzụ
amaghị akpu ogene na-elere egbe
anya n'odu.

Nonso bükwa nwatakịri na-acho
ka ọ muta ihe ọ maghi eme. Imuta ihe
na-adị ya mkpa mgbe niile. Ọ na-
agwa ndị tоро ya ka ha na-akuziri ya
ihe ka ọ na-amuta. Nonso bükwa
nwatakịri na-ajụ oke ajuju. Gi na ya
nodu. Ọ jupu gi nke a, ọ juo gi ozo.
Ajuju niile ahụ bụ ka o wee mara ihe
ọ maghi. Ajuju niile Nonso na-ajụ
bukwa maka amamihe ya. Maka na

Umunwanne ya na-eje ozi n'ylö ha. Nonso ga
achoriri ka o soro ha rüwa ihe ahü ha na-an
Maná, naaní ɔrú ha na-acho ka Nonso soro
ha rüq bù ɔrú Nonso ga-arunwu.

ndị Igbo sị na ọ na-abụ onye juo, a gwa ya. Onye a gwara, ọ mara. Onye a gwaghi, a naghi ama. N'ihi nke a, nwatakiri ọbula na-ajụ ajuju bụ ka o were mara. Maka na onye ajuju anaghị efu uzo. Nwatakiri ọbula na-ajụ ajuju na-eji mmanụ eri ji. Mana nwatakiri ọbula anaghị ajụ ajuju, ọkpukpu na-agbado ya n'akpiri.

ihe ọzọ aka naani ma o dechara ihe ahụ onyenkuzi ha nyere ha dee. Ọ naghi acho ka o mee ihe a ga-eji pịa aya ụtarị n'ulọakwukwọ ha. Ọ bụ nwata na-erube isi ma na-egekwa endjisi ya ntị.

Nonso anaghi acho ka ọ daa ihe ọbuła n'akwukwọ ya. Nke ọbuła ọ dara, ọ na-agbakwa mbo jhu na a ²kuziere ya ihe ahụ ka ọ mara ya. Nonso huru akwukwọ ya n'anya. Akwukwo ya hukwuazi ya n'anya. I ọ ghotaghị. Ihe ọbuła enyere ha dee k na klaasi, Nonso na-eso na ndị izizi na-ebu ụzo edecha nke ya. O burukwanụ na onyenkuzi ha enye ha ihe ha ga-edo n'ulọ ha ma ha gbasaa akwukwọ, Nonso anaghi ekwe emetu ha na-eme. ine ọpụia o si na emeia,

ISI NKE ISII

N'ezie, Nonso bụ ezigbo nwatakiri. Mana ọ bụ onye a ma ama. N'ebe ha bi, ndị agbataobi ha niile maara ya. Ha maara ya n'uzo dị mma. Ọ bughikwa n'uzo dị njo. Maka na onye ọbụla hụru Nonso ga-achoriri ka Nonso kpudebe ya nso. N'ihi na Nonso bụ nwatakiri ghere eghe na mmadụ. O nwere nsopuru ma bùrukwa onye egwuregwu. Onye ọbụla ya na Nonso nokoro ga-achiriri ochi.

N'ulọakwukwo Nonso ha, ebe niile bụ Nonso, Nonso. O nweghi

nwataakwukwo na-amaghị Nonso. Maka na Nonso bụ nwatakiri ụmuakwukwo ha niile ji mmekorita na nnokorita wee mara. Idi ọcha ya sokwa n’ihe ụmuakwukwo ibe ya na-ekpupuru okpu. Ndịnkuzi ụloakwukwo Nonso ha, na-eji idị ọcha Nonso were na-amara ndị klaasi ha atu mgbe niile. N’ihi ụdiri ọcha a Nonso na-adị, ndịnkuzi ụloakwukwo Nonso ha malitere kpowa ya, “Nonso, nwoke ọma”. Ụmuakwukwo Nonso ha sikwa n’ọnụ ndịnkuzi ha were muta ikpọ Nonso, “Nonso, nwoke ọma”. Nwataakwukwo obula Nonso gafere ebe o no n’ulọakwukwo ha ga-akporiri ya “Nonso, nwoke ọma”. N’ezie, Nonso na-anụ aha ahụ ndị ndịnkuzi na ụmuakwukwo na-akpo

onye na-enwe mwute na ndu ya. Umunne Nonso na-anukwa aha ahụ ndịnkuzi ha na ụmụakwukwọ ibe ha na-akpozi nwanne ha nwoke, "Nonso nwoke ọma", "Nonso, nwoke ọma" mgbe niile na kwa ebe niile n'ulokwukwọ ha. Ha sokwuazi were na-akpo nwanne ha nwoke, "Nonso nwoke ọma". Umunne Nonsoke ọma. Maka *Nonso ga-*
nri ya mma. gbadosiziri ọkpa ike n'aha ahụ were na-akpachapuru nwanne ha nwoke, anya n'uzo pürü iche. Ma n'ulqakwukwọ ha, ma n'ulọ ebe ha bi, ha gbakwara mbọ ihu na Nonso nwanne ha nwoke na-adị sam mgbe niile, ma bùrukwa '**nwoke ọma**' ahụ a na-akpo ya.

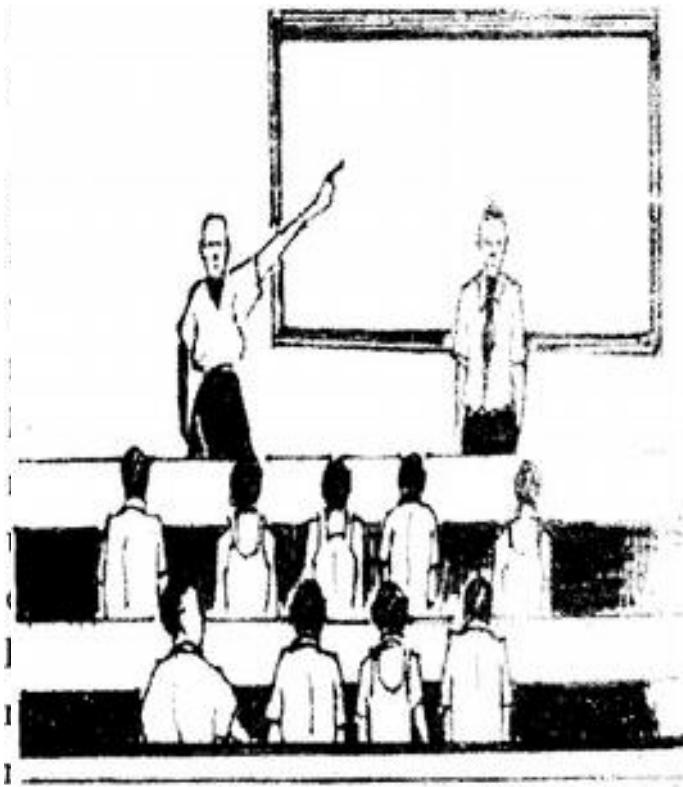
ekwe ka Nonso na-enwe mwute q'bula. Nonso n'onwe ya abughikwa'

ISI NKE ASAA

Otu Nonso di were bja akwukwo ka o na-adị were laa be ha ma akwukwo gbasaa. O naghi ekwe ka umuakwukwo ibe ya metoọ ya. Nonso na-adị ocha were bja akwukwo. O na-adịkwa ocha were laa. A hụ Nonso, a na-ama na o bụ Nonso. Nonso na-anokwa n'ime onwe ya mgbe niile. Maka na onye a na-ekiri ekiri adịghị mma ikpo ntụ.

N'uloakwukwo Nonso ha, onyeisi uloakwukwo ha bụ nwanyị. O bukwa onyeisi uloakwukwo na-eleru uloakwukwo ya anya nke oma. O jighị uloakwukwo ya egwuri egwu.

Ma ndjinkuzi ya, ma ụmuakwukwo ya,
o na-eleru ha anya nke oma. Ya bụ
nwanyị na-arusi oru ya ike n'uzo puru
iche iji were hụ na ụloakwukwo ya
bụ okachamma. O na-ahụ na ndjinkuzi
ya na-akuziri ụmuakwukwo ihe nke
oma. Na ha na-akuzikwara ha ihe n'uzo
kwesiri ekwesi na kwa otu kwesiri
ekwesi. O na-ahukwa na ụloakwukwo
ya na gburugburu ya na-adị ocha
mgbe obula. Iwe nwanyị a na-adịkwa
oku n'ebe onyenkuzi obula anaghị
arusi oru ya ike, no. Ndjinkuzi ya
maara ya. Ya nwa marakwa ha.
Onyenkuzi obula no n'ụloakwukwo ya
na-adị ka a choro. I dighị ka a choro, i
chọe ebe ọzo i ga-akuzi. Onyenkuzi ya
obula huru ya na-anozzi nke oma. I

Kwa mgbe, kwa mgbe, onyeisi ụloakwukwo a na-agaghari n'uloakwukwo ya. O na-eme nke a iji were mata ka oru nkuzi si aga n'uloakwukwo ya. O na-agakwa na klaasi, na klaasi, iji were na-ama ma ndinkuzi, ma ha na-akuzikwara umuakwukwo ha ihe nke oma

nwataakwukwo obula no na ya bu
klaasi. Klaasi obula o batara, o ga-
agwa umuakwukwo niile no na ya ka
ha kwuruchaa oto. O buru na ha
kwuruchaa oto, o bido juwa ha aha ha
n'otu, n'otu. Onye kwuo aha ya, o
nodu ala. Mgbe obula onyeisi
uloakwukwo a na-agya na klaasi, na
klaasi, ileta ka ha si agu akwukwo, o
bughikwa naani ya na-eso. Ndinkuzi,
ya na ha na-elekota uloakwukwo na-
eso ya eme ya bu nlekota. O bukwa
n'užo di otu a ka ya bu onyeisi
uloakwukwo si were marachaa aha
nwataakwukwo obula no
n'uloakwukwo ya. O bughi naani
imata aha ha, o sikwa n'uzo di otu
ahu were na-amata ka nwataakwukwo
obula si eme na kwa otu o na-adi.

ISI NKE ASATO

Klaasi Nonso ha ka o ruturu. Ka a
bia leta ha ma nyochaa ha na onyenkuzi
ha. Ozigbo onyeisi uløakwukwo
Nonso ha na ndinkuzi ndi otu ya
batara na klaasi Nonso ha, ha niile
kwuruchaa oto. Nke a bu omenaala
nwataakwukwo obula maara. Ka ha
kwuruchaara oto, onyeisi uløakwukwo
ha gwara ha ka ha kwuwe aha ha
n'otu n'otu. Ndi klaasi Nonso ha,
nwataakwukwo obula malitere
kwuwe aha ya. Onye o ruturu, o bilie.
Onye kwuo aha ya, tupu o nodu ala,

onyeisi uloakwukwo ahu na ndi otu ya enyochaa ya iji mata ma o zukwara oke di ka nwataakwukwo ha. Ha na-elele ma akwa akwukwo nwataakwukwo ahu yi, ma akpukpoukwu o gba n'okpa, ma ha dabakwara nke oma. Ha na-amata ma nwataakwukwo obula o yikwara akwa ya n'uzo di mma, ma dozie onwe ya n'uzo kwesiri ekwesi.

Ka o ruturu Nonso, Nonso kwuru oto ozigbo. Tupu Nonso na-akwuru oto, ndi klaasi ya na ndinkuzi ndi ahu so onyeisi uloakwukwo were bia nleta, achijwala ochi. Gini na-atø ha? N'ezie, o nweghi onye huru Nonso ka o hapu ichi ochi. Maka na Nonso bu nwatakiri ochi na-adị n'ihu mgbe

niile. O bụghị naani nke a, nrecha na ebube Nonso na-etinye n'ihe ọbụla o na-eme na-enye ọnu. Ozigbe Nonso kwuuru oto, onycisi ụloakwukwo ahụ were si ya “**kwue aha gi**” Nonso wee si ya, “**Aha m bu Nonso, nwoke oma**”. A na-achiịbu ọchị mgbe ihe ọchị emebeghi. Ugbua ka ọchị sizi n'elu wee yobiri yoo n'ala. Ma onyeisi ụloakwukwo, ma ndịnkuzi so ya, ma onyenkuzi Nonso ha, ma ndị klaasi Nonso, onye ọbụla were nwụba n'ọchị. Onye na-achi, o na-adakwasa ibe ya. Ka ha na-achi, ka ha na- etukwa Nonso aha. Ebe niile na klaasi Nonso ha were na-ada, “**Nonso, nwoke oma!** **Nonso, nwoke oma!! Nonso, nwoke oma!!!**” Naani ngala Nonso

na-etinye n'ihe ọ na-eme, na-eme ka
ndụ na-atọ uto.

Ka ha chichara ochi, onyeisi
uloakwukwo ha were si ya, "Nonso,
nwoke oma, kedukwanu aha nna gi?"
Nonso were zaa ya, "Aha nna m bu
Udochukwu" Ozigbo Nonso kwuchara
aha nna ya, onyeisi uloakwukwo ha
were gwa ya ka oputa n'ihu ndị klaasi
ha. Ozigbo Nonso putara ma kwuru
n'ihu ndị klaasi ha onyeisi uloakwukwo
ahụ weie gwa ndị klaasi Nonso ka ha
niile kwuru oto. Ozigbo ha kwuru oto,
o were si ha, unu hụru otu a **Nonso,**
nwoke oma di, ọ bu otu a ka o kwesiri
ka unu na-adị mgbe obula. Ma
n'uloakwukwo, ma n'ulo unu, o kwesiri
ka unu si otu a na-edozi onwe unu.

Ngwa, tuonu ya “**Nonso, nwoke oma**” idji klaasi Nonso wee were otu olu na obi uto wee tuwe Nonso aha, “**Nonso, nwoke oma! Nonso, nwoke oma!! Nonso, nwoke oma!!!**” Ha na-etu Nonso aha, Nonso a na-ekwen’isi.

N’ezie, Nonso bu onye nrecha. Iwe abughị maka ya. Onyeisi ulqakwukwọ ha mechara were gwa ha ka ha mechizie ọnụ ma nödükwa ala n’oche ha. O gwakwara Nonso ka ọ gba n’oche ya ga nödükwa ala.

Ozigbo onyeisi ulqakwukwọ ahụ na ndị otu ya si na klaasi Nonso ha were puo, nkuzi birikwa ọkụ. Onyenkuzi Nonso ha malite kuziwekwara ha ihe. Maka na ngwere nokaria n’ubi, ọ ghoro aghụ.

